

УДК 343.1(477)

DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2025.4.33>

Олена Євгеніївна Соловйова,

кандидат юридичних наук, доцент,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
навчально-науковий інститут № 5,
кафедра кримінального процесу,
криміналістики та експертології (доцент);

<https://orcid.org/0000-0002-5625-2122>,

e-mail: solovieva_77@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ ОБСТАВИН, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ ДОКАЗУВАННЮ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ВІЙСЬКОВИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Статтю присвячено особливостям встановлення обставин, що підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях при розслідуванні військових правопорушень, та дослідженню особливостей досудового розслідування військових кримінальних правопорушень в умовах збройної агресії проти України. Акцентовано увагу на зростанні кількості таких злочинів у зв'язку зі збільшенням чисельності особового складу, високою інтенсивністю бойових дій і психологічними навантаженнями на військовослужбовців. Розкрито правову природу військових злочинів та їхню суспільну небезпеку, проаналізовано обставини, що підлягають встановленню під час розслідування військових злочинів, а також наголошено на складності з'ясування кола свідків і очевидців, мотивів та цілей протиправних дій, дослідження способу їх учинення і засобів використання. Акцентовано на необхідності використання експертних знань у сфері військової служби, кримінального процесу, криміналістики й судової експертизи, а також визначено важливість взаємодії між Національною поліцією та військовим командуванням, зокрема спільної діяльності щодо запобігання правопорушенням у військовому середовищі.

Ключові слова: кримінальне провадження, кримінальне правопорушення, розслідування військових правопорушень, військові злочини, військова служба, обставини, що підлягають доказуванню, досудове розслідування.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Проблема розслідування правопорушень, учинених військовослужбовцями, набула особливого значення в умовах збройної агресії проти України та широкомасштабного залучення військових формувань до забезпечення оборони держави. Зростання чисельності військовослужбовців, інтенсивність бойових дій та неабияке психологічне і фізичне навантаження на особовий склад зумовлюють

збільшення кількості кримінальних правопорушень, учинених військовими.

Відповідно до розділу XIX Особливої частини Кримінального кодексу України «Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення)» до військових кримінальних правопорушень належать діяння, передбачені статтями 401–435 Кодексу¹. Рівень їх поширення значною мірою зумовлюється військово-політичною ситуацією в державі, станом забезпечення її суверенітету, територіальної цілісності, конституційного ладу, а також наявністю воєнних або терористичних загроз. Саме тому серед найбільш типових правопорушень цієї категорії фіксуються: самовільне залишення військової служби, дезертирство, незаконне заволодіння військовим майном, непокора, недбале ставлення до служби, втрата зброї чи іншого майна, порушення статутних правил, неправильне поводження зі зброєю, а також різні форми ухилення від військової служби або перевищення службових повноважень [1, с. 512].

У межах цього дослідження акцент зроблено на встановленні обставин, що підлягають доказуванню під час розслідування таких правопорушень, як самовільне залишення військової частини або місця служби та дезертирство. У провадженнях за цими статтями ключового значення набуває з'ясування виду військової служби, яку проходив підозрюваний, характеру та причин самовільного залишення частини, наявності або відсутності поважних причин нез'явлення на службу, часу початку протиправних дій, форми вини, мотиву і мети вчиненого. Для кваліфікації дезертирства важливим є встановлення спрямованості дій військовослужбовця на ухилення від служби, його наміру незаконно припинити її проходження та фактично виключити себе зі сфери військових правовідносин тощо.

Усупереч значному обсягу досліджень, залишається низка не вирішених питань, зокрема щодо чіткого визначення кола обставин, які підлягають доказуванню при розслідуванні військових правопорушень, порядку збору й оцінки доказів у військовому середовищі, застосування спеціальних знань із криміналістики та судової експертизи у кримінальному провадженні, а також ефективної взаємодії між правоохоронними органами та військовим командуванням у процесі розслідування таких злочинів тощо. Таким чином, основна проблема, яка розглядається у статті, полягає у визначенні підходів до з'ясування обставин, що підлягають встановленню і доказуванню

¹ Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 17.11.2025).

у кримінальних провадженнях при розслідуванні військових правопорушень.

Стан дослідження проблеми

У своїх наукових працях ґрунтовно аналізували питання, пов'язані з дослідженням та визначенням обставин, що підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях при розслідуванні військових правопорушень в Україні, такі видатні вчені в галузях кримінального процесу, криміналістики та експертології, як Ю. П. Аленін, А. О. Антошук, В. В. Бурлака, В. В. Валнярчук, В. І. Галаган, І. В. Гловюк, В. Г. Дрозд, В. Ю. Дрозд, В. А. Журавель, О. В. Капліна, В. Б. Коба, В. О. Коновалова, В. В. Крижна, С. С. Кудінов, О. В. Лазукова, А. М. Лобойко, В. О. Луговий, І. О. Луговий, О. І. Мотлях, А. А. Патик, І. В. Пиріг, М. А. Погорецький, Х. В. Подиряко, Д. Б. Сергєєва, О. Ю. Татаров, Г. К. Тетерятник, В. В. Тіщенко, А. Д. Удалова, К. О. Чаплинський, Р. П. Чича, Ю. М. Чорноус, В. Ю. Шепітько, М. Г. Щербаковський та ін.

Однак складність і комплексний характер проблеми, попри значні напрацювання дослідників, зумовлюють відсутність її повного висвітлення в наукових роботах, що, своєю чергою, підкреслює актуальність нашого дослідження.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є визначення особливостей доказування у кримінальних провадженнях щодо військових правопорушень, зокрема встановлення мотивів і мети поведінки військовослужбовця, характеру його умислу й обставин, що впливають на кваліфікацію діяння, для повного, всебічного і неупередженого розслідування кримінального провадження.

Завданнями дослідження є виявлення проблем, пов'язаних зі встановленням та дослідженням обставин, які мають доказове значення у кримінальних провадженнях щодо військових злочинів, зокрема показань свідків-співслужбовців, документів військового обліку та даних про дисциплінарні стягнення; оцінювання впливу умов несення служби на поведінку військовослужбовця та можливість їх урахування під час збору доказової інформації; аналіз наявних недоліків правозастосовної практики у відповідних провадженнях та розроблення рекомендацій щодо їх вирішення.

Наукова новизна дослідження

Обґрунтовано специфічний підхід до розслідування військових правопорушень, який зумовлений особливою природою військової служби та необхідністю забезпечення балансу між дотриманням засад законності й справедливості та потребою підтримання військової дисципліни й боєздатності Збройних Сил України (далі – ЗСУ). Уточнено роль і значення кримінального процесуального забезпечення у сфері

військової служби, а також сформульовано положення, що розкривають особливості правозастосування при розслідуванні діянь, які посягають на встановлений порядок несення служби в умовах сучасних викликів, пов'язаних з обороною суверенітету і територіальної цілісності держави.

Виклад основного матеріалу

Специфіка доказування при розслідуванні військових правопорушень полягає в необхідності детального встановлення мотивів і мети поведінки військовослужбовця, тривалості його відсутності на службі, умислу ухилення від виконання обов'язків військової служби, а також обставин, що свідчать про наявність або відсутність поважних причин залишення військової частини. Важливим є також проведення чіткого розмежування між короточасним самовільним залишенням місця служби та дезертирством, що є актом стійкого умислу на ухилення від військової служби [2, с. 346]. При цьому у процесі доказування в зазначених категоріях кримінальних проваджень особливу роль набувають показання свідків, зокрема співслужбовців, аналіз документів військового обліку, оцінка дисциплінарних стягнень і вивчення умов несення служби, що можуть впливати на поведінку підозрюваного. Розслідування таких діянь вимагає особливого підходу, оскільки, крім забезпечення засад законності та справедливості, необхідно враховувати характер військової служби, що передбачає суворе дотримання дисципліни й захист боєздатності армії. Ураховуючи, що основною функцією ЗСУ є оборона суверенітету України, захист її територіальної цілісності та недоторканності¹, важливим є збереження належного рівня дисципліни серед військовослужбовців.

Зазначимо, що забезпечення державної безпеки й охорона державного кордону здійснюються відповідними військовими формуваннями та правоохоронними органами, організація, структура та порядок діяльності яких визначаються законами та іншими нормативно-правовими актами². Рівень законності та стан військового

¹ Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України : Закон України від 07.03.2002 № 3099-III // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3099-14> (дата звернення: 17.11.2025); Про Національну гвардію України : Закон України від 13.03.2014 № 876-VII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18> (дата звернення: 17.11.2025); Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб : Закон України від 04.03.1998 № 160/98-ВР // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160/98-вр> (дата звернення: 17.11.2025).

² Про Збройні Сили України : Закон України від 06.12.1991 № 1934-XII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12> (дата звернення: 17.11.2025).

правопорядку у ЗСУ і військових формуваннях безпосередньо впливають на результативність виконання завдань, покладених на ці структури. Військові статuti, спеціальні закони та підзаконні нормативно-правові акти чітко і комплексно регламентують основні напрями діяльності та внутрішній порядок функціонування ЗСУ, інших військових формувань і правоохоронних органів. Зокрема, на військовослужбовців покладається обов'язок неухильного дотримання положень Конституції України, законів, військових статутів, присяги, а також наказів командирів та начальників. Тому саме дотримання цих норм визначає рівень дисципліни, стабільність і якість суспільних відносин у сфері проходження військової служби. Водночас порушення встановлених правил і вимог службової діяльності може призвести до правопорушень, зокрема військових злочинів, які становлять підвищену суспільну небезпеку, оскільки посягають на основи обороноздатності та безпеки держави [3, с. 3–4].

Таким чином, серед викликів, спричинених збройною агресією проти України, важливе місце посідає питання забезпечення дотримання державою – учасницею Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. умов для застосування положень ст. 15 Конвенції, яка передбачає можливість відступу від зобов'язань держави під час війни або іншої надзвичайної ситуації, що загрожує життям нації¹.

За цих умов державні органи зобов'язані ретельно обґрунтовувати правомірність, необхідність і пропорційність будь-якого втручання у права та свободи людини, а суди – здійснювати перевірку відповідності таких заходів установленим стандартам. Це стосується й військовослужбовців, які вчинили кримінальні правопорушення. Водночас, як свідчить практика Європейського суду з прав людини, при розслідуванні кримінальних правопорушень, незалежно від категорії злочину, часу чи обставин його вчинення, зокрема під час воєнного стану, держава зобов'язана забезпечити гарантії недопущення катувань, порушення права на життя та права на справедливий суд. Ці гарантії повною мірою поширюються і на кримінальні провадження щодо військових злочинів, таких як самовільне залишення військової частини та дезертирство².

¹ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) : від 04.11.1950 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 11.10.2025).

² Права людини та конвенційні зобов'язання в умовах війни: судді ВС долучилися до міжнародного форуму з практики ЄСПЛ // Судова влада України : офіц. сайт. 13.12.2023. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1530516/> (дата звернення: 17.11.2025).

Насамперед розслідування військових правопорушень, що посягають на встановлений порядок несення військової служби (військові кримінальні правопорушення), за загальним правилом належить до компетенції Державного бюро розслідувань (далі – ДБР). Виняток становлять лише злочини, передбачені ст. 422 Кримінального кодексу України (далі – КК України). Державне бюро розслідувань здійснює досудове розслідування як за поданою заявою про вчинення кримінального правопорушення, так і в разі самостійного виявлення відповідних обставин, що відповідає положенням п. 3 ч. 4 ст. 216 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України)¹.

Водночас Закон України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо оптимізації діяльності спеціалістів у кримінальному провадженні» від 9 жовтня 2024 р. № 4009-IX запровадив важливі уточнення до ч. 1 ст. 615 КПК України. Згідно з абз. 14 ч. 1 ст. 615 КПК України під час дії воєнного стану Генеральний прокурор або уповноважений ним прокурор з метою забезпечення ефективності досудового розслідування має право вмотивованою постановою визначити інший орган досудового розслідування, уповноваживши його здійснювати кримінальні провадження за статтями 407 «Самовільне залишення військової частини або місця служби» та 408 «Дезертирство» КК України. Така норма надає можливість передавати розслідування цих правопорушень, зокрема, слідчим Національної поліції².

Необхідно зазначити, що військові злочини традиційно становили відносно невелику частку серед загальної кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень в Україні. Однак в умовах воєнного стану цей показник значно зріс. За даними Офісу Генерального прокурора, за січень-вересень 2025 р. до Єдиного реєстру досудових розслідувань внесено понад 165 тис. проваджень щодо військових правопорушень, зокрема за статтями 407, 408 КК України³. Для порівняння,

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 17.11.2025).

² Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо оптимізації діяльності спеціалістів у кримінальному провадженні : Закон України від 09.10.2024 № 4009-IX // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4009-20> (дата звернення: 17.11.2025).

³ Статистика кримінальної протиправності // Офіс Генерального прокурора : офіц. сайт. URL: <https://erdr-map.gp.gov.ua/csp/map/index.html#/table> (дата звернення: 17.11.2025).

за ст. 409 КК України, що передбачає відповідальність за ухилення від військової служби, зокрема через симуляцію хвороби чи самокалічення, фіксуються лише кілька сотень проваджень щороку, і це пояснюється складністю доказування таких діянь. Загалом динаміка зростання кількості військових злочинів вказує на суттєве збільшення частки кримінальних правопорушень у сфері військової дисципліни. Так, за вісім місяців 2025 р. було зареєстровано 142 711 кримінальних проваджень за статтями 407, 408 КК України, а загалом із початку повномасштабного вторгнення станом на 1 вересня 2025 р. – 265 843 випадки дезертирства. Важливо зазначити, що ці дані стосуються лише тих випадків дезертирства, за якими було розпочато досудове розслідування на підставі матеріалів службових розслідувань, що були надіслані командирами військових частин до ДБР або спеціалізованих прокуратур у сфері оборони. Реальна кількість випадків самовільного залишення місць служби значно вища, проте ми звертаємось лише до тих випадків, які класифіковані як військові злочини і зареєстровані в Єдиному реєстрі досудових розслідувань. Ці дані підтверджують зазначену тенденцію та демонструють важливість правильної кваліфікації таких злочинів, що, своєю чергою, потребує належного застосування норм КК України. За вісім місяців 2025 р. про підозру в самовільному залишенні військової частини було повідомлено лише у 6 367 випадках (4,5 % від загальної кількості кримінальних проваджень). За той самий час на військову службу повернулося лише 3 136 дезертирів (2,2 %), що відповідало кількості клопотань про звільнення від кримінальної відповідальності, направлених до суду. Крім того, 1 779 кримінальних проваджень (1,25 %) були направлені до суду з обвинувальними актами [4]. Однак висока суспільна небезпечність цих діянь та їхня специфіка вимагають особливого підходу до збирання, перевірки та оцінки доказів у таких кримінальних провадженнях.

Передусім особливості доказування в цій категорії кримінальних проваджень полягають у встановленні кола свідків і очевидців протиправних дій військовослужбовця, з'ясуванні мотивів і цілей учинення злочину, дослідженні способу його здійснення та застосуванні знарядь і засобів. У зв'язку із цим виникає необхідність залучення спеціальних знань у кримінальному провадженні як у сфері військової служби, так і в галузях кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи. Важливим є також забезпечення ефективної взаємодії між Національною поліцією та військовими командуванням, де важливою складовою є спільна діяльність правоохоронних органів і військових командирів щодо запобігання правопорушенням у військовому середовищі, таким як самовільне залишення військової частини чи місця служби, дезертирство, незаконне поводження зі

зброєю тощо. Тільки після цього можна вважати зібрану доказову базу достатньою для складання обвинувального акта та подальшого надсилання матеріалів досудового розслідування до суду. Вивчення й аналіз таких даних дозволяють скласти типовий перелік специфічних обставин, які підлягають встановленню та доказуванню при розслідуванні військових кримінальних правопорушень. Серед цих обставин особливу увагу слід приділяти причинам і умовам, які сприяли вчиненню конкретного кримінального правопорушення.

Для правильної кваліфікації діяння необхідно забезпечити всебічне дослідження всіх обставин його вчинення відповідно до правил доказування, порівнюючи ознаки складу військового злочину з конкретними умовами й обставинами події. Особливої уваги потребує подальше вдосконалення методів розслідування військових злочинів, особливо в умовах воєнного стану, коли специфіка бойових дій, організації служби та морально-психологічний стан військовослужбовців істотно впливають на процес доказування та оцінку зібраних матеріалів у кримінальному провадженні. Наприклад, психологічний стан таких осіб вимагає делікатного поводження. Крім того, на практиці виникають складнощі, пов'язані з повідомленням військовослужбовцю про підозру у вчиненні дезертирства або самовільного залишення військової частини чи місця служби, а також із забезпеченням права сторони захисту на доступ до матеріалів провадження до завершення досудового розслідування відповідно до ст. 221 КПК України. Проблемним є також виконання вимог ст. 290 КПК України щодо відкриття матеріалів іншій стороні та визначення меж допустимості проведення слідчих (розшукових) дій після початку цієї процедури¹.

На практиці допити часто проводяться в кілька етапів, із залученням психологів або із застосуванням відеофіксації, що дозволяє мінімізувати ризик повторної травматизації допитуваних. В умовах воєнного стану зазнала змін також процедура фіксації показань: відео- та аудіозапис застосовуються значно частіше, навіть у випадках, які раніше не передбачали їх використання [5, с. 48–49].

Водночас незмінною залишається вимога дотримання базових засад допустимості доказів. Воєнний стан не звільняє від обов'язку забезпечувати стандарти справедливого судочинства. Зокрема, докази, здобуті з порушенням права на захист або внаслідок жорстокого чи нелюдського поводження, не можуть бути визнані судом допустимими.

Зважаючи на позицію науковців щодо необхідності встановлення особливого порядку провадження у справах про військові злочини,

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 17.11.2025).

а також ураховуючи потребу формування в Україні ефективної системи органів військової юстиції, здатної реагувати на сучасні виклики національній безпеці, умови воєнного стану та євроінтеграційні процеси, питання стандартизації досудового розслідування військових кримінальних правопорушень набуває особливої значущості. Це зумовлено специфікою таких розслідувань, які вимагають від слідчих, прокурорів і суддів високого рівня професійної підготовки, а також підвищеної уваги до деталей, що робить їх особливо важливими в контексті забезпечення належної юстиції. Насамперед це охоплює:

- адаптацію нормативного регулювання підслідності злочинів, що стосуються порушення порядку несення військової служби, до актуальних вимог правозастосовної практики та функціонального навантаження органів досудового розслідування;
- визначення чітких критеріїв і підстав для об'єднання або виділення матеріалів досудового розслідування у справах цієї категорії;
- уточнення специфіки та обсягу обставин, які підлягають доказуванню;
- окреслення особливостей отримання (збирання) інформації про можливі випадки вчинення зазначених кримінальних правопорушень;
- формулювання чіткої стратегії дій працівників органів досудового розслідування, а також інших установ і підрозділів на кожному з етапів розслідування військових кримінальних правопорушень;
- об'єднання процесуальних рішень;
- визначення процесуальних інструментів для збирання доказів;
- з'ясування особливостей обрання заходів забезпечення кримінального провадження, зокрема необхідності введення запобіжного заходу у вигляді передачі під нагляд командування військової частини, що діяло відповідно до КПК України 1960 р., але було вилучене з чинного законодавства. Також це охоплює проведення слідчих і розшукових дій у контексті досудового розслідування військових злочинів, що включає визначення повноважень слідчого та прокурора щодо витребування й отримання матеріалів. Йдеться про тимчасовий доступ до речей і документів, який дозволяє стороні кримінального провадження ознайомитись з ними, зробити копії та вилучити їх у порядку статей 159–166 КПК України, а також тимчасове вилучення майна відповідно до статей 167, 168 КПК України. Це також стосується витребування речей, документів та відомостей від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій, а також службових і фізичних осіб на підставі відповідного запиту, визначення конкретного строку розгляду такого запиту під час досудового розслідування, а також

обов'язку осіб і органів, яким направлений цей запит, розглянути його в розумний строк (відповідно до ст. 28 КПК України) з моменту його отримання;

– виявлення складнощів, що виникають під час досудового розслідування військових злочинів, а також аналіз їх причин та формулювання науково обґрунтованих висновків і рекомендацій, спрямованих на подолання виявлених проблем теоретичного і прикладного характеру [6, с. 3, 7–8; 7, с. 34–35].

З огляду на викладене слід наголосити, що досудове розслідування військових злочинів тісно взаємопов'язане із процесом кримінального доказування. Для цього необхідно зібрати належні, допустимі, достовірні та достатні докази, що мають значення для конкретного кримінального провадження, з метою з'ясування змісту й обсягу обставин, які підлягають доказуванню у справах про військові правопорушення. Цей процес здійснюється з урахуванням кримінально-правових і криміналістичних характеристик відповідних правопорушень, а отже, важливою є систематизація та характеристика обставин, що підлягають доказуванню на етапі досудового розслідування військових злочинів, відповідно до ч. 1 ст. 91 КПК України. Так, згідно з ч. 2 ст. 91 КПК України доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для конкретного кримінального провадження. При цьому всі зібрані докази повинні бути належними, допустимими, достовірними і достатніми (ст. 85, ч. 1 ст. 86 КПК України) [8].

Наразі поняття достовірності доказів прямо не закріплене у КПК України. Однак у науковій літературі його пропонують трактувати як процесуальну характеристику доказу, що відображає його переконливість і безсумнівність. Така достовірність визначається суб'єктом доказування під час перевірки й оцінки доказів і визначає можливість їх використання для встановлення обставин, які мають значення для кримінального провадження [9, с. 276].

Таким чином, доказуванню підлягають такі обставини, як подія кримінального правопорушення, винуватість обвинуваченого, вид і розмір шкоди, а також обставини, що обтяжують або пом'якшують покарання тощо. Проте зазначені обставини слід розглядати лише як орієнтовні для практичної діяльності слідчого і прокурора, оскільки вони стосуються розслідування всіх кримінальних правопорушень і не забезпечують достатньої конкретизації щодо правопорушень, учинених військовослужбовцями. Перелік таких обставин для військових кримінальних правопорушень має свою специфіку, зумовлену особливостями складу цих злочинів, військовими статутними відносинами та умовами служби. Тому дослідження обставин, що підлягають встановленню та доказуванню у кримінальних провадженнях

щодо військових злочинів, є важливою складовою при розробленні та вдосконаленні методики розслідування цієї категорії правопорушень.

У цьому контексті науковці пропонують виокремити кілька етапів для з'ясування обставин учинення військових злочинів, які можуть бути такими:

1) встановлення і доказування обставин (у межах окремого злочину слідчий «прилаштовує» типову модель таких обставин до конкретних умов слідчої ситуації, що сприяє швидкому, повному та неупередженому встановленню й доказуванню обставин за матеріалами досудового розслідування);

2) збирання доказів засобами, передбаченими кримінальним процесуальним законодавством, і виокремлення з них масиву фактичних даних, які забезпечать достатню доказову базу складу злочину;

3) вивчення, дослідження та оцінка отриманих доказів, а в разі необхідності доповнення та уточнення, формулювання нових слідчих і розшукових версій, подальше планування та проведення початкових, повторних чи додаткових слідчих і розшукових дій [7, с. 43–44].

На нашу думку, запропонована ініціатива є обґрунтованою та сприятиме значному полегшенню роботи слідчих підрозділів, а також підвищить ефективність досудового розслідування у справах про військові злочини.

Зазначимо, що під час досудового розслідування військових злочинів обов'язково підлягають встановленню обставини, які стосуються характеру злочину, особи злочинця, потерпілих, місця, часу та способу вчинення правопорушення, а також наслідків злочину. Крім того, важливою є оцінка впливу цього злочину на суспільство, його наслідків для безпеки та стабільності держави.

У процесі з'ясування наявності поважних причин несвоєчасної неявки на службу слідчий має оцінити первинні відомості щодо обставин відсутності військовослужбовця. Зокрема, доцільно встановити фактори, які могли призвести до його неможливості перебувати або повернутися до військової частини (наприклад, смерть, незаконне позбавлення волі чи викрадення, утримання як заручника, тяжке захворювання тощо). Під час ведення бойових дій, проведення навчань, антитерористичних операцій, миротворчих або гуманітарних місій, а також у разі стихійних лих можливими причинами відсутності можуть бути: загибель військовослужбовця, тяжке поранення, лікування в медичних установах, евакуація до тилу або за межі зони лиха, тимчасове перебування пораненого серед цивільного населення, потрапляння в полон, зокрема під час виконання завдань вищого командування поза місцем дислокації військової частини, про що його безпосередньому командуванню може бути невідомо, а

також інші обставини, незалежні від волі військовослужбовця, що унеможливають його перебування за місцем служби.

Вирішальне значення у процесі розслідування військових злочинів має забезпечення належної доказової бази, що передбачає збір, фіксацію, аналіз та оцінку доказів, які підтверджують вчинення злочину. Важливим елементом доказування військових злочинів є встановлення обставин, що можуть пом'якшити або обтяжити ступінь відповідальності військовослужбовця. Це завдання є ключовим для слідчого у процесі розслідування таких злочинів, оскільки належне визначення цих обставин має безпосереднє значення для вирішення питання про кримінальну відповідальність особи відповідно до статей 66 і 67 КК України¹.

Для ефективного розслідування військових злочинів необхідно забезпечити всебічність, об'єктивність та неупередженість процесу. Крім того, розслідування повинно відповідати міжнародним стандартам прав людини та принципам, закріпленим міжнародним гуманітарним правом, відповідно до практики рішень Міжнародного кримінального суду. Сучасні виклики, зумовлені війною, висувають нові вимоги перед державними інституціями, що вимагають їхніх консолідованих зусиль для гарантування дотримання прав людини в умовах надзвичайної складності. У цьому контексті важливу роль відіграє підтримка міжнародних партнерів України, яка зміцнює здатність держави діяти ефективно.

Ураховуючи специфіку кримінальних проваджень щодо військових злочинів, особливої значущості набувають цифрові інструменти для фіксації доказів, належний захист свідків та уніфікація процедур досудового розслідування. Хоча наукові дослідження в цій галузі поки що обмежені, наявна теоретична та практична база дає можливість обґрунтовано визначити необхідність модернізації кримінального процесуального законодавства України з урахуванням обставин, що вимагають ефективного реагування на виклики міжнародного збройного конфлікту та сучасні стандарти гуманного правосуддя.

Висновки

Проведене дослідження обставин, які підлягають з'ясуванню під час розслідування військових злочинів, дозволяє зробити висновок, що таке розслідування має низку суттєвих особливостей, які визначають специфіку кола обставин, що повинні бути обов'язково встановлені. Ці обставини включають не лише загальні елементи складу злочину, а й низку специфічних військовослужбовчих, організаційних,

¹ Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 17.11.2025).

психологічних і міжнародно-правових чинників. Їх усебічне встановлення є необхідним для забезпечення правильної кримінально-правової кваліфікації діяння, об'єктивної оцінки ступеня вини та мотивів військовослужбовця, а також для забезпечення повноти, об'єктивності і всебічності досудового розслідування.

Крім того, правильне з'ясування цих обставин має велике значення для забезпечення законності ухвалених процесуальних рішень, справедливого покарання, яке відповідатиме характеру й умовам вчиненого правопорушення, а також для зміцнення військової дисципліни, законності та правопорядку у ЗСУ. Оскільки військові злочини часто пов'язані з порушенням встановленого порядку несення військової служби, їх належне розслідування має велике значення для забезпечення стабільності в армії та суспільстві загалом.

Таким чином, успішне здійснення досудового розслідування щодо військових злочинців безперечно залежить від якості встановлення всієї сукупності вказаних обставин, належного документування отриманих доказів та ефективної взаємодії слідчих органів із військовими підрозділами, експертними установами і правоохоронними органами. Це забезпечить реальну можливість не лише покарання винних осіб, а й запобігання вчиненню нових правопорушень військовослужбовцями, що є надзвичайно важливим завданням для держави, особливо в умовах збройної агресії проти України, що триває.

Список бібліографічних посилань: 1. Орловська Н. А., Стефанова Ю. П. Самовільне залишення військової частини або місця несення служби: кримінально-правові ознаки і проблеми кваліфікації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 5. С. 511–515. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-5/122>. 2. Комісарчук Р. В. Особливості розслідування самовільного залишення військової частини або місця служби // Державне бюро розслідувань: на шляху розбудови : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 16 черв. 2018 р.) / Держ. бюро розслідувань ; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса : Юрид. літ., 2018. С. 345–350. 3. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини) : навч. посіб. / Г. М. Анісімов, Ю. П. Дзюба, В. І. Касинюк та ін. ; за ред. М. І. Панова. Харків : Право, 2011. 184 с. 4. Федірко В. Дезертирство, СЗЧ, ухилення від військової служби: статистика, розмежування // Національна асоціація адвокатів України : офіц. сайт. 04.09.2025. URL: <https://unba.org.ua/publications/10700-dezertirstvo-szch-uhilennya-vid-vijs-kovoi-sluzhbi-statistika-rozmezhuвання.html> (дата звернення: 17.11.2025). 5. Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану: науково-практичний коментар Розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України (станом на 30 грудня 2022 р.) / І. Глобук, О. Дроздов, Г. Тетерятник та ін. Видання 4. Електронне видання. Дніпро ; Львів ; Одеса ; Харків, 2023. 82 с. URL: <https://dspace>.

univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/141e9323-8f98-4f61-bad9-bd88bb627707/content (дата звернення: 17.11.2025). **6.** Луців М. З. Особливості досудового розслідування злочинів проти встановленого порядку несення військової служби (статті 407–409 Кримінального кодексу України) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2020. 20 с. **7.** Досудове розслідування військових кримінальних правопорушень слідчими Національної поліції : навч.-практ. посіб. / А. О. Антошук, В. В. Бурлака, В. Г. Дрозд та ін. Київ, 2025. 183 с. **8.** Гловюк І. Недопустимість, неналежність чи недостовірність доказів? // Higher School of Advocacy : сайт. 26.09.2025. URL: <https://www.hsa.org.ua/lectors/glovyuk-iryna/articles/nedopustimist-nenaleznist-ci-nedostovirnist-dokaziv> (дата звернення: 17.11.2025). **9.** Тепак С. Я. Сутність достовірності доказів як їх процесуальної властивості у кримінальному провадженні: доктринальні підходи і судова практика. *Право і суспільство*. 2022. № 5. С. 270–278. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.5.40>.

Надійшла до редколегії 20.11.2025

Прийнята до опублікування 15.12.2025

Soloviova O. Ye. Features of Establishing Circumstances Subject to Proof in Criminal Proceedings When Investigating Military Offences

The article is devoted to the peculiarities of establishing circumstances subject to proof in criminal proceedings when investigating military offences and examining the peculiarities of pre-trial investigation of military criminal offences in the context of armed aggression against Ukraine, in particular, unauthorised absence from a military unit or place of service and desertion. Attention is focused on the increase in the number of such offences in connection with the increase in personnel, the high intensity of combat operations and the psychological stress on military personnel. The legal nature of military crimes and their social danger, which manifests itself in an encroachment on the state's defence capability and military order, is revealed.

The key circumstances to be established during the investigation of war crimes are analysed: type of service, unauthorised nature of leaving the unit, presence or absence of valid reasons for not reporting for duty, motive and purpose of the act, duration of absence, intent to evade service. Particular attention is paid to the distinction between short-term absence from duty and desertion as a crime with persistent intent. The importance of the testimony of fellow servicemen, analysis of military records and disciplinary materials is emphasised.

The competence of the State Bureau of Investigations and new wartime legislation regarding the determination of jurisdiction are disclosed. The requirements of the European Court of Human Rights regarding the protection of the rights of military personnel even in wartime, in particular the prohibition of torture, violation of the right to life and the right to a fair trial, are highlighted. The need for specialised knowledge and coordinated cooperation between law enforcement agencies and military structures is outlined, and the key features of evidence in criminal proceedings concerning military offences are revealed.

The complexity of establishing the circle of witnesses and eyewitnesses, clarifying the motives and objectives of unlawful actions, as well as investigating the manner of their commission and the means of their use, and the need to use expert knowledge in the fields of military service, criminal procedure, criminalistics and forensic examination are emphasised. In particular, the importance of cooperation between the National Police and the military command is highlighted.

Keywords: criminal proceedings, criminal offence, investigation of military offences, military crimes, military service, circumstances subject to proof, pre-trial investigation.

